

праці надомників з урахуванням міжнародних трудових норм. Необхідно внести доповнення до ст. 51 проекту Трудового кодексу України і привести її у відповідність до міжнародних трудових стандартів. Аналіз змісту зазначеної статті дозволяє дійти висновку, що законодавець лише декларує можливість укладення трудового договору про виконання працівником роботи вдома, залишаючи без уваги особливості такого договору, його зміст (оплата праці, тривалість робочого часу, періодів відпочинку та відпустки), питання захисту в разі припинення трудових відносин та інші конкретні умови, характерні для надомної праці.

Належне правове регулювання трудових договорів про роботу вдома дозволить підвищити рівень зайнятості осіб із зниженою працездатністю [5], жінок, які мають дітей, інших категорій працівників, які не здатні на рівних конкурувати на ринку праці, та забезпечити їх ефективний правовий захист.

Література

1. Положение об условиях труда надомников : утв. постановлением Госкомтруда СССР и Секретариата ВЦСПС от 29 сентября 1981 г. № 275/17-99 // Бюл. Госкомтруда СССР. – 1982. – № 6.
2. Проект Трудового кодексу України, розглянутий в Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці 1.10.2008 р. та запропонований на друге читання.
3. Конвенція МОП № 177 про надомну працю 1996 р. // Конвенції та рекомендації : ухв. Міжнародною організацією праці. 1965 – 1999. – Женева : Міжнародне бюро праці, 1999. – Т. II. – С. 1477-1480.
4. Рекомендація МОП № 184 щодо надомної праці 1996 р. // Конвенції та рекомендації : ухв. Міжнародною організацією праці. 1965 – 1999. – Женева : Міжнародне бюро праці, 1999. – Т. II. – С. 1481-1486.
5. Куровська, Г. Надомна організація праці – шлях до підвищення рівня зайнятості осіб з інвалідністю / Г. Куровська // Україна: аспекти праці. – 2008. – С. 20.

УДК 349.3:364.01(477)

Т.М. Ругляк

ДІЯ ДЖЕРЕЛ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Дія нормативно-правових актів – це їхній фактичний вплив на суспільні відносини. Кожен нормативно-правовий акт призначений для врегулювання певних суспільних відносин, тому встановлення меж його дії є необхідною умовою забезпечення правомірності використання і застосування приписів, які складають зміст цього акта.

Дія нормативно-правового акта обмежена трьома параметрами: а) дією в часі, тобто терміном дії, або часом, протягом якого нормативно-правовий акт має юридичну силу; б) простором, на який поширюється дія нормативно-правового акта; в) колом осіб, які підпадають під дію нормативно-правового акта, тобто в яких на підставі цього нормативно-правового акта виникають конкретні юридичні права та обов'язки. І слід зазначити, що це є одними з основних характеристик юридичних актів, що визначають межі, в яких відбувається регулювання ними суспільних відносин [1].

Від того, коли вступає в дію нормативно-правовий акт, на яку територію поширює свою дію, великою мірою залежить ефективність юридичних норм, досягнення цілей і завдань законодавства в соціальній сфері. Тому межі дії норм права соціального забезпечення повинні бути встановлені таким чином, щоб знов прийняті нормативно-правові акти вступали в дію своєчасно, старі відмінялись, суворо забезпечувалась їх субординація і не допускались випадки їх застосування до відносин, які не підпадають під їхню дію.

Метою даної статті є аналіз питань дії нормативно-правових актів у сфері соціального захисту населення в часі, просторі та за колом осіб.

У загальній теорії права це питання досліджене доволі повно. Однак у науці про право соціального захисту вивченню питань дії джерел права соціального захисту ще не приділялося достатньої уваги. Тільки деякі аспекти цієї значної проблеми були порушені в роботах М.Д. Бойко, Б.І. Сташкова та ін.

Джерела права соціального захисту України мають свої характеристики дії в часі, просторі та за колом осіб. З'ясування зазначених обставин дозволить чітко визначити межі дії джерел права соціального захисту України.

Питання про дію нормативно-правової норми в часі має велике теоретичне і практичне значення. Будь-яка норма, яка визначає поведінку учасників суспільних відносин, завжди має початковий та кінцевий моменти своєї дії. На даному етапі розвитку нашої держави присутня певна мобільність внесення змін до чинного законодавства, що характеризує його нестабільність. Тому, на нашу думку, дані питання є особливо актуальними.

Нормативно-правові акти, що регулюють відносини із соціального захисту, можна класифікувати за їхньою дією в часі на постійні й тимчасові. Дія нормативно-правового акта в часі визначається моментом набуття ним чинності й моментом припинення його дії.

Початок дії будь-якого нормативно-правового акта, у тому числі й у сфері соціального захисту, пов'язується з відповідними моментами його прийняття, опублікування і набрання ним чинності. Останній момент, тобто набрання нормативно-правовим актом чинності, знаменує собою той юридично значущий факт, з яким пов'язується початок дії цього нормативно-правового акта в часі.

Введення в дію джерел права соціального захисту підпорядковано загальній встановленій в законодавстві процедурі їх опублікування і набрання чинності. Нормативно-правові акти Верховної Ради України та Президента України, в яких не зазначений час набрання чинності та щодо яких не було постанови про порядок введення в дію, набирають чинності по всій території України одночасно після закінчення 10-денного строку з дня офіційного опублікування. Вони мають бути опубліковані не пізніше ніж через 15 днів після їх підписання і ухвалення до виконання Президентом України [2]. Прикладом указу, який набирає чинності із зазначеного в ньому ж терміну, є Указ Президента України "Про посилення соціального захисту працівників органів державної податкової служби" від 20 червня 2002 р. № 575/2002 [3]. Стаття 3 зазначеного Указу встановлює, що він набирає чинності з 1 січня 2003 р., тобто майже через сім місяців після підписання.

Необхідно відмітити, що у сфері соціального захисту закони й укази характеризуються тим, що введення їх в дію, як правило, або відстрочується на певний період, або вони вводяться поетапно стосовно тієї чи іншої території. По-перше, найбільш важливі, кодифіковані нормативно-правові акти потребують відстрочки введення їх в силу, бо необхідно надати змогу відповідним органам і громадянам попередньо ознайомитися з ними, перед тим як вони наберуть чинності. По-друге, необхідність відстрочки і поетапного введення в дію нормативно-правового акта або його частини інколи визначається міркуваннями економічного змісту, коли неможливо через великі фінансові витрати одночасно ввести то чи інше нормативне положення на всій території держави і щодо широкого кола осіб.

Урядові нормативно-правові акти та акти центральних органів виконавчої влади з питань соціального захисту набирають чинності з дати, зазначеної в самому акті. А якщо така дата не зазначена, то з дня їх прийняття.

Законодавство про соціальний захист зазвичай не вказує строк дії нормативно-правових актів. Тому дія актів продовжується до моменту відміни або зміни його відповідними компетентними органами чи до прийняття нового нормативно-правового акта.

Дія будь-якого нормативно-правового акта у сфері соціального захисту в просторі визначається територією, на яку поширюється юрисдикція суб'єкта, який прийняв даний нормативно-правовий акт. Відповідно до принципів державного суверенітету і територіального верховенства, закони, прийняті вищим органом влади тієї чи іншої держави, діють тільки на її території. У межах території цієї держави вони є актами, які мають вищу юридичну силу і мають пріоритет перед іншими нормативно-правовими актами, які діють на цій самій державній території.

Таким чином, за дією в просторі нормативно-правові акти у сфері соціального захисту поділяються на загальнодержавні, місцеві та локальні.

Загальнодержавні – це ті, що діють на всій території України. Під державною територією при цьому розуміють територію, яка знаходиться під суверенітетом держави України. Фактично це частина земної кулі, яка включає в себе сухопутну територію, воду, повітряний простір, надра, яка знаходиться під суверенітетом держави і на яку держава поширює свою владу.

Нормативно-правові акти, що визначають умови і норми забезпечення громадян пенсіями і більшістю допомог, належать до загальнодержавного законодавства. Це зумовлено необхідністю централізованої регламентації матеріального забезпечення непрацездатних громадян, що забезпечує для фізичних осіб однакової можливості здійснення права на конкретний вид пенсії [4].

Місцеві – такі, що прийняті місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування і діють лише на території певної адміністративно-територіальної одиниці. Водночас деякі нормативно-правові акти, видані центральними органами, також можуть бути обмежені конкретною територією. Наприклад, дія Указу Президента України “Про заходи щодо соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим та міста Севастополя”

від 13 березня 2000 р. № 460/2000 [5] поширюється тільки на територію Автономної Республіки Крим та місто Севастополь.

Локальні акти приймаються на підприємствах, установах, організаціях, а локальні норми містяться в колективних договорах, угодах і статутах підприємств.

Дія нормативно-правового акта за колом осіб визначається підлеглістю осіб вимогам нормативно-правових актів. В юридичній літературі питання про дію джерел права соціального захисту за колом осіб розглядається головним чином у зв'язку з визначенням предмета цієї галузі права. Такий підхід є цілком конструктивним, бо суспільні відносини, що складають предмет цієї чи іншої галузі права, завжди становлять собою фактичні і юридичні зв'язки між громадянами або органами та організаціями, тобто між особами.

Але разом з тим окремі автори намагаються дати і чітку відповідь на питання про те, на яке коло осіб поширюється соціальний захист.

Так, ще радянський вчений Я.М. Фегель вважав, що соціальний захист поширюється на непрацевдатних громадян. Н.І. Фаянс поряд з непрацевдатними виділяв ще престарілих. М.Л. Захаров виділяв більш конкретне коло осіб, які підпадають під дію соціального забезпечення, включаючи до нього: 1) зайняте в народному господарстві населення; 2) колишніх працівників; 3) членів суспільства, які з будь-яких причин не змогли працювати. Крім цього, особливим об'єктом, на який поширюється система соціального захисту, він виділяє сім'ї, у склад яких входять діти, або безпосередньо самих дітей, якщо вони не мають сім'ї.

Як бачимо, питання про конкретне виявлення дії джерел права соціального захисту за колом осіб ще не отримало конкретного вирішення. Це пов'язується також з існуванням різних точок зору на предмет зазначеної галузі права.

Нормативно-правові акти, що регулюють відносини із соціального захисту, зазвичай поширюються на всіх осіб, які на законних підставах перебувають на території України, а в окремих випадках і за її межами (наприклад, у разі виплати громадянам, які виїхали за кордон, пенсій, призначених внаслідок трудового каліцтва або професійного захворювання). Такі акти віднесені до загальних. У ряді випадків суб'єктами відносин, що регулюються нормативно-правовим актом, є не всі, а визначені цим актом категорії громадян. Такий акт називається спеціальним [6].

Тільки залежно від певних обставин той чи інший громадянин отримує відповідне забезпечення. Тому правоздатними у сфері соціального захисту вважаються всі громадяни, а дієздатність цих осіб настає за наявності цілої низки факторів і обставин, передбачених державою.

Дію джерел права соціального захисту за колом осіб можна звести до такого переліку: а) пенсіонери; б) інваліди; в) особи похилого віку і які отримують пенсії; г) сім'ї, які втратили годувальника; д) непрацевдатні й прирівняні до них особи; е) багатодітні й одинокі матері, жінки, які доглядають за дитиною до досягнення нею віку 3 років; є) малозабезпечені сім'ї; ж) органи та організації – учасники відносин із соціального захисту.

На відміну від інших галузей права, де текстуально в законах не завжди зазначаються особи, на яких поширюється їхня дія, у джерелах права соціального захисту, як правило, точно конкретизується коло осіб, на яких поширюється забезпечення даного виду. Як правило, коло фізичних осіб, на яких поширюється дія того чи іншого нормативно-правового акта, визначається вже в його заголовку. Нині діє багато указів, що стосуються пенсіонерів, студентів, військовослужбовців тощо, наприклад Указ Президента України “Про посилення соціального захисту військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ” від 23 лютого 2002 р. № 173/2002 [7].

Специфіка дії норм соціального захисту полягає і в тому, що ці норми стосуються не тільки фізичних осіб, але й відповідних органів та організацій: ЛКК, МСЕК, лікарень, органів РАГС і т.д.

Потрібно відзначити, що питання про коло осіб, які підлягають забезпеченню відповідно до міжнародних угод, вирішується особливо. У даному разі двостороння міжнародна угода регулює, по-перше, соціальне забезпечення громадян України, які проживають у державі, з якою цю угоду укладено, і, по-друге, соціальне забезпечення всіх громадян цієї держави, які проживають в Україні.

Такі головні параметри дії джерел права соціального захисту України. І у світлі вищевикладеного необхідно зазначити, що до джерел права соціального захисту України належать важливі нормативно-правові акти, які спрямовані на врегулювання найважливіших суспільних відносин – соціального захисту наших громадян. Тому порядок їх видання, набрання чинності та термін дії необхідно детально прописувати в законодавчих актах. Також необхідно провести інвентаризацію нормативно-правових актів у даній галузі права, щоб виявити “переживаючи” нормативно-правові акти та акти, що фактично припинили дію після вжиття всіх передбачених ними заходів.

Література

1. Мазур, Д.В. Особливості дії указів Президента України в часі, в просторі, за колом осіб / Д.В. Мазур // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2005. – № 1. – С. 59.
2. Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності : Указ Президента України від 10.06.1997 р. № 503/97 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 24. – С. 14.
3. Про посилення соціального захисту працівників органів державної податкової служби : Указ Президента України від 20.06.2002 р. № 575/2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 26. – Ст. 1229.
4. Сташків, Б.І. Теорія права соціального забезпечення : навч. посіб. / Б.І. Сташків. – К. : Знання, 2005. – С. 160.
5. Про заходи щодо соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим та міста Севастополя : Указ Президента України від 13.03.2000 р. № 460/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 11. – Ст. 417.
6. Войко, М.Д. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. / М.Д. Войко. – К. : Олан, 2004. – С. 33.
7. Про посилення соціального захисту військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ : Указ Президента України від 23.02.2002 р. № 173/2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 9. – Ст. 397.